

- М. С. Матвеева, В. И. Чесноков // Проблемы истории отечественной исторической науки. – Воронеж, 1981. – С. 117-135.
2. *Афонюшкина А. В.* О правительственной политике России 20-40-х годов XIX века в области университетского образования / А. В. Афонюшкина // Российские университеты в XIX – начале XX века. Сб. ст. – Воронеж, 1993. – С. 3 – 17.
  3. *Багалея Д. И.* Гулак-Артемовский Петр Петрович // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. – Х., 2007. – С. 319-326.
  4. *Бузескул В. П.* О лекциях В. Ф. Цыха профессора Харьковского университета в 30-х годах прошлого века / В. П. Бузескул. – Х., 1910.
  5. *Вязигин А. С.* Цых Владимир Францевич // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. – Х., 2007. – С. 257-259.
  6. *Геевский С. Л.* Из автобиографии (1813-1862) / С. Л. геевский // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. – Т. 1. – Х., 2008. – С. 136-156.
  7. *Иванов А. Е.* Ученые степени в Российской империи XVIII – 1917 г. / А. Е. Иванов. – М., 1994.
  8. Из воспоминаний студента Н. // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. – Т. 1. – Х., 2008. – С. 99-130.
  9. *Каплин А. Д., Куделко С. М., Шерман И. Л.* Историографические и источниковедческие исследования в Харьковском университете / А. Д. Каплин, С. М. Куделко, И. Л. Шерман // ВХУ. Историческая наука в Харьковском университете. – Вып. 24. – 1991. – № 357. – С. 131-136
  10. *Колесник И. И.* Когда зародились историографические знания в России. Пути исследования проблемы / И. И. Колесник // История СССР. – 1989. – № 4. – С. 136-151.
  11. *Лунин М. М.* О влиянии Вальтер-Скотта на новейшие изыскания по части средней истории / М. М. Лунин // Речи, произнесенные в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, 30 августа 1836. – Х., 1836.
  12. *Стельмах С. П.* Исторична думка в Україні XIX – початку XX ст. / С. П. Стельмах. – К., 1997.
  13. *Фортинский Ф. Я.* Цых Владимир Францевич // Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834-1884) / Под ред. В. С. Иконникова. – К., 1884 – С. 724-728.
  14. *Цых В. Ф.* Решение вопроса: по причине беспрестанного умножения массы исторических сведений и распространения объема истории, не оказывается ли нужным изменить обыкновенный способ преподавания сей науки и какой он должен быть именно, как вообще, так и особенно в университетах? Рассуждение, написанное для получения степени магистра по части исторических наук / В. Ф. Цых. – Х., 1833.
  15. *Цых В. Ф.* Тит Ливий с присовокуплением отрывка из его истории / В. Ф. Цых // Украинский журнал. – 1824. – № 11. – С. 224-234.
  16. *Шенин В.* О пользе изучения российской истории со всеобщего / В. О. Шенин // Телескоп. – 1834. – Ч. 20. – С. 125-144.
  17. *Шульгин В. Я.* История университета Св. Владимира. – СПб., 1860.

© Кисельова Ю.

Аркадій Жуковський як редактор видань НТШ в Європі

Корнійчук Любов

Корнійчук Любов. Аркадій Жуковський як редактор видань НТШ в Європі. У статті характеризується один із напрямків праці відомого українського історика Аркадія Жуковського в НТШ в Європі. Зокрема, йдеться про його роботу як редактора і члена редколегії таких видань Товариства, як «Вісті НТШ в Європі», «Енциклопедія українознавства-2», «Антологія української літератури XI-XX ст.». **Ключові слова:** НТШ в Європі, А. Жуковський.

Korniychuk Lubov. Arkadij Zhukovsky's work in Shevchenko Scientific Society in Europe as an editor. The work of famous Ukrainian historian Arkadij Zhukovsky in the NTSh in Europe is being characterized in the article. Particularly, the article is about his work as an editor and editorial board member of such publications as «News NTSh in Europe», «Encyclopedia of Ukrainian Studies-2», and «The Anthology of Literature of the XI-iXX centuries». **Keywords:** Shevchenko Scientific Society in Europe, A. Zhukovskiy.

Одним із важливих завдань історіографії є вивчення діяльності українських істориків, що живуть і працюють за кордоном, адже постає необхідність включення їх наукового доробку до загального процесу розвитку української історичної науки. Серед українських дослідників за кордоном важливе місце в організації наукового життя належить іноземному членові НАН України, дійсному членові Української вільної академії наук у США, в минулому – голові НТШ в Європі, професору Аркадію Іларіоновичу Жуковському, дослідження діяльності якого сприяє відтворенню цілісної картини розвитку української історіографії.

Мета даної статті – висвітлити редакторську діяльність А. Жуковського у НТШ в Європі, розкрити його взаємини із окремими співробітниками, визначити особистий внесок вченого у розробку та публікацію видань Товариства, а також їх популяризацію в Україні та діаспорі, і відповідно встановити значення праці історика для розвитку української зарубіжної історіографії. Джерелами для написання статті

стали безпосередньо «ЕУ-2», «Вісті НТШ в Європі», а також матеріали, які пов'язані з роботою історика в цих та інших виданнях.

На сьогодні відсутні публікації, які б давали повну характеристику діяльності науковця як редактора. Серед досліджень, які частково висвітлюють роботу вченого в цьому напрямку варто згадати статтю Л. Винара та А. Атаманенко «Академік Аркадій Жуковський: історик і енциклопедист» [1], а також публікацію автора «Праця Аркадія Жуковського над «Енциклопедією українознавства» [6]. Однак висвітлення роботи А. Жуковського як редактора і визначення його внеску у видавничу діяльність НТШ в Європі вимагає поглибленої характеристики, тому дана робота зберігає актуальність.

Життєвий шлях А. Жуковського нерозривно пов'язаний з НТШ в Європі. Саме тут він розпочав активну науково-дослідницьку роботу. Зокрема, у 1959 – 1963 рр. при Товаристві діяла фінансово-видавничка комісія, секретарем якої був обраний, а також став членом управи Установи [6, с. 21]. На шостих Загальних зборах НТШ в Європі, що проходили 6 липня 1968 р., вченого обрано генеральним секретарем Товариства [6, с. 26]. У 1972 р. він став дійсним членом НТШ в Європі та 6 травня цього ж року – членом Історично-філософської секції НТШ, а 28 березня 1973 р. був обраний її секретарем. 2 листопада 1985 р. помер тодішній голова НТШ в Європі В. Кубійович, і розпочався період розподілу його функцій. Насамперед йшлося про працю НТШ та про видання «ЕУ-2» [6, с. 39]. 25 квітня 1987 р. відбулись XII Загальні збори НТШ в Європі, на яких уже головував А. Жуковський. З цього часу вже безпосередньо під керівництвом вченого починається діяльність членів Товариства в напрямку налагодження його ефективного функціонування.

Праця науковця в НТШ в Європі здійснювалась в кількох напрямках, зокрема, це налагодження співробітництва з іншими науковими установами за кордоном, організація виставок, конференцій, конгресів тощо, налагодження українсько-французьких культурних зв'язків, адміністративна робота і, звичайно, редакторська діяльність. Остання була одним із найбільш плідних напрямків роботи історика, але водночас і дуже складних. Труднощі в її здійсненні були пов'язані з необхідністю розв'язання фінансових проблем, разом з тим робота над усіма видавничими проектами забирала багато часу та енергії. Робота в цьому напрямку була перш за все безпосередньо пов'язана з виданням «ЕУ-2» та «Вістей НТШ в Європі».

Майже від початку діяльності НТШ в Європі його головним науково-видавничим проектом була «Енциклопедія українознавства». В травні 1952 р. був закінчений друк першої загальної частини енциклопедії і розпочалась робота над другою – словниковою. Варто зазначити, що А. Жуковський почав працювати саме в колективі творців «ЕУ-2» спочатку як картограф, з 1971 р. – як член редколегії, з 1985 р. – фактично як головний редактор.

Історик вже мав досвід редакторської роботи, адже брав участь у редагуванні журналу «Розбудова держави», на сторінках якого друкували свої праці молоді дослідники, що були членами Українського студентського академічного товариства національного солідаризму «Зарево», яке було створене у 1949 р. в Мюнхені. Перші числа «Розбудови держави» виходили за редакцією М. Антоновича, а з 1954 р. журнал редагувала колегія на чолі з Б. Винаром і до складу якої входив А. Жуковський.

Варто підкреслити, що однією з причин появи «ЕУ-2» була необхідність уточнення, поглиблення та доповнення матеріалів першої частини. В «ЕУ-2» застосовано регіональний підхід, тут подано дані про окремі історичні природно-географічні регіони з своїми відмінностями, а також інформацію про українську діаспору та про зв'язки різних країн з Україною [2, с. 2].

Важливу роль для початку співпраці А. Жуковського з редакцією енциклопедії відіграло його знайомство і співпраця з В. Кубійовичем. Це значною мірою вплинуло і посприяло початку праці першого як енциклопедиста, про що він пише в статтях «В. Кубійович – людина і енциклопедист» (опублікована в книзі О. Шаблія «Володимир Кубійович: Енциклопедія життя і творення» [11]) та «Діяльність В. Кубійовича на відтинку «Енциклопедії українознавства» [4]. Познайомився А. Жуковський з В. Кубійовичем влітку 1943 р. у Львові, а в 1953 р. вони зустрілися вдруге вже в Сарселі. На початку 50-х років А. Жуковський займався написанням історії Буковини та висвітленням інших аспектів життя цього краю. Він звернувся до професора В. Кубійовича з пропозицією написати розвідку «Географічні краї Буковини», на що той погодився і допоміг у складанні карти Буковини. Пізніше В. Кубійович запропонував А. Жуковському виготовляти карти для «ЕУ-2», і з цього часу почалась праця вченого на енциклопедичній ниві.

Таким чином, одним із напрямків співпраці науковців під час видання енциклопедії була картографічна діяльність. Процедура картографії виглядала так: В. Кубійович брав якусь попередню основу, на якій зазначав новий зміст, окремо подавав написи, які хотів вмістити якнайбільше, хоча Аркадій Іларіонович вважав, що це зайве, бо карти розраховані на простих читачів. В. Кубійович окреслив межі України до Каспійського моря, А. Жуковський звужував простір України по східній межі Слобожанщини і Кубані [5, с. 8]. Їхня картографічна співпраця завершилась виданням великої топографічної карти України, над якою А. Жуковський працював 4 роки. В 1978 р. вона була видана Інститутом «Енциклопедії українознавства» в українській і англійській редакціях.

Як бачимо, робота Аркадія Іларіоновича в редакції спочатку була суто картографічною, але згодом він долучився до написання статей до енциклопедії, що було пов'язано з отриманням ним історичної освіти і захистом дисертації під керівництвом Н. Полонської-Василенко [1, с. 399]. Першим етапом роботи над енциклопедією було створення

картотеки статей за алфавітом і за змістом, що мали бути згодом опрацьовані. Джерелом для укладання цієї картотеки були українознавчі статті в «Українській загальній енциклопедії», а також в радянських і польських енциклопедіях, матеріали першої частини «Енциклопедії українознавства», підручники з українознавства тощо. На першій стадії 20 тис. зібраних гасел було поділено за розміром, в процесі роботи допрацьовувались нові статті. До головної редакції статті приходили в незавершеній формі, а тому потребували доопрацювання і перевірки матеріалу, що вимагало значних зусиль [11, с. 613]. На головну редакцію в Сарселі покладалась така завдання: редакційне опрацювання статей, доповнення і перевірка отриманого матеріалу, відправлення матеріалу рецензентам, літературне оформлення, технічна підготовка, добір ілюстрацій, картографічне оформлення.

Після виходу в світ перших томів енциклопедії, щоб збільшити темпи праці, змінено хід опрацювання статей. Раніше їх опрацьовували від літери до літери, а потім почали опрацьовувати статті, яких не вистачало за окремими темами. Це сприяло тому, що працівники могли використати для написання відразу всі наявні в них матеріали з даної теми, а не повертатися до них через певний час [9, с. 2].

Згодом до 10-томної «ЕУ-2» було додано одинадцятий том, в якому подано доповнюючі статті, «Еггата» – виправлення знайдених у 10-томнику помилок чи неточностей, також додано список фундаторів, які в 1954 – 1991 рр. пожертвували на видання близько 3 млн. доларів. У виготовленні 11 тому допомагали фахівці з України, зокрема, представники Комітету науки і культури при НАН України, в тому числі його секретар М. Железняк.

Для поширення знань про Україну виникла потреба видати енциклопедію іншими мовами, насамперед англійською. До цього видання теж долучився А. Жуковський. В 1958 р. було вирішено, що англійське видання буде цілковитою переробкою українського і першу частину енциклопедії буде видано в двох томах. Восени 1963 р. у видавництві Торонтського університету вийшов 1-й том енциклопедії, а навесні 1971 р. – 2-й том з осучасненням і доповненням найновішого фактажу до 1968 р. З переробкою першого тому було відносно мало праці, найбільших змін зазнали статті з історії України ХХ ст. Після появи англійського варіанту першої частини енциклопедії виникло питання про перевидання англійською мовою «ЕУ-2». В 1975 р. був опрацьований план видання «АЕУ-2», який обговорювався на наукових конференціях, у жовтні 1975 р. в Торонто і в грудні того ж року в Нью-Йорку.

Першим етапом роботи було впорядкування і класифікація понад 15 тис. статей та поділ їх за змістом і величиною. Перший том «АЕУ-2» з'явився у жовтні 1984 р. [13, с. 7]. До нього було додано докладну карту України В. Кубійовича і А. Жуковського. Працю над другим томом розпочато 1982 р., а до 1993 р. видано було останній (п'ятий) том. В 1994 р. відбулась презентація цього видання у Києві. До цього

відбувались презентації окремих томів, зокрема, 27 жовтня 1984 р. в Торонто відбулось урочисте зібрання, на якому представлено перший том «АЕУ-2» (головну редакцію представляли В. Кубійович і А. Жуковський), також в листопаді 1984 р. в Бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі відбулась презентація цього тому [8, с. 52].

Треба згадати і той факт, що українському читачеві в радянські часи ознайомитися з енциклопедією було досить важко, а тому постало питання про видання тут оновленої «Енциклопедії українознавства». На першій науковій сесії відновленого НТШ у Львові у березні 1990 р. А. Жуковський представив план доповненого і осучасненого другого видання «ЕУ-2». Однак ініціатори створення нової енциклопедії зіткнулись зі значними труднощами, пов'язаними з браком коштів та зайнятістю науковців, відповідальних за проект, тому було вирішено негайно приступити до репринтного перевидання енциклопедії в Україні. Пізніше стало зрозуміло, що необхідно осучаснити видання, а це вимагало праці в Києві, де зосереджені центральні державні та наукові організації, а також архіви. Ідею енциклопедії підтримала Президія НАН України. Співголовою головної редакційної колегії було запрошено І. Дзюбу, а також голову НТШ у Львові О. Романіва і голову НТШ в Європі А. Жуковського. З кінця 1995 р. НАН України стала разом з НТШ співвидавцем енциклопедії. В процесі роботи над нею робилися різні уточнення і зміни. Назва була змінена з «Енциклопедії українознавства-3» на «Енциклопедію сучасної України». Після цього почались розмови про встановлення хронологічної межі висвітлення матеріалу. Остаточного прийнято рішення, щоб обмежити видання до періоду ХХ ст.

Роль Аркадія Жуковського у виданні «ЕУ-2» була значною, адже він не лише був автором окремих статей, а й членом редакційної колегії, а пізніше фактично виконував обов'язки головного редактора енциклопедії. Він опрацьовував значну кількість матеріалу не лише в процесі написання своїх, а й в процесі редагування і уточнення статей інших авторів. Також як учасник з'їздів і конференцій, присвячених енциклопедії, він зробив внесок у розвиток українознавства в Європі. Незмінний помічник В. Кубійовича на початкових етапах видання «Енциклопедії українознавства» вчений сприяв поширенню знань і досліджень з окремих ділянок історії України.

Паралельно з роботою в редакційній колегії англійського варіанту «Енциклопедії українознавства» науковець також долучався до інших видавничих проектів НТШ в Європі. Так, офіційним органом Товариства були «Вісті НТШ в Європі», що виходили з 1952 р. і подавали офіційні повідомлення, звіти, інформували про діяльність НТШ, про конференції, видання, доповіді. Фактично вони підтримували зв'язок між управою та членами, служили джерелом для важливих повідомлень. Першопочатково було передбачено, що «Вісті НТШ в Європі» мали стати періодичним виданням, яке мало з'являтися як кварталник, але згодом через фінансові труднощі стали звітним

інформаційним виданням, що виходило перед кожними загальними зборами Товариства [6, с. 82]. Редактором 1-18 частин був В. Янів, а 19–26 – А. Жуковський та І. Попович. В монографії А. Жуковського «Нарис історії Наукового товариства імені Шевченка в Європі» [6] здійснено стислий виклад змісту 1-26 частини цього видання. Зрозуміло, що редагування такого роду видання вимагало значних зусиль, адже необхідно було зібрати інформацію про діяльність Товариства за звітний період, систематизувати її відповідно до окремих рубрик, окреслити всі труднощі і здобутки за відповідний період діяльності.

Одним із видавничих проектів НТШ в Європі при співпраці французьких науковців було видання франкомовної антології української літератури «Antologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle» («Антологія української літератури XI – XX ст.»), що з'явилася в 2004 р. [12]. Концепцію праці подав А. Жуковський. Над книгою Товариство працювало шість років і вона з'явилася за редакцією голови Французької асоціації українських студій Мішеля Кадо, українського мовознавця і перекладача Віктора Коптілова, професора Державного інституту східних мов і цивілізацій Еміля Круби та А. Жуковського. Біо-бібліографічні нотатки про авторів готували В. Коптілов, А. Жуковський, Е. Круба. В кінці книги подано короткі дані про перекладачів творів, вміщених в антології (список підготував А. Жуковський). Технічним редактором книги стала Ірина Попович.

Книга складається з чотирьох розділів: давня література (XI – XV ст.), відродження і бароко (XVI – XVII ст.), національне відродження (XIX ст.) і сучасний період (XX ст.). До чотирьох додано ще один розділ, присвячений літературній критиці. Варто зазначити, що планувалось також видання доповненого варіанту антології французькою, англійською та німецькою мовами. Зокрема, в серпні 2004 р. А. Жуковський як голова НТШ в Європі зустрівся у справі доповненого перевидання з надзвичайним і повноважним послом Франції в Україні Філіпом де Стременом, який схвалив поглиблення культурних зв'язків між Францією й Україною, наголошуючи на активній потребі таких видань. 14 жовтня 2004 р. А. Жуковський разом з представником України при ЮНЕСКО Ю. Сергєєвим та В. Коптіловим взяв участь у презентації книги в Культурному центрі Посольства України в Франції, а 10 листопада цього ж року взяв участь у презентації цього видання в Французькому культурному центрі в Києві [10, с. 9].

В цілому одним із найбільш плідних напрямків діяльності А. Жуковського в НТШ в Європі була редакторська праця. Зокрема, дослідник входив до редакційних колегій «ЕУ-2», «АЕУ-2» та «Енциклопедії сучасної України». Праця на енциклопедичній ниві полягала спочатку в картографуванні, а пізніше сконцентрована була на редагуванні статей інших авторів та написанні власних. Варто зазначити, що важливим аспектом роботи в редакційній колегії енциклопедії було вирішення фінансових проблем, оскільки фінансове забезпечення видання викликало

постійну стурбованість. Відтак з метою пошуку та залучення коштів, а також з метою популяризації видання А. Жуковський неодноразово брав участь у презентаціях окремих томів енциклопедії, звертався до світової громадськості з проханням про співпрацю. Працюючи над енциклопедією, вчений редагував також «Вісті НТШ в Європі», що вимагало величезних зусиль, оскільки фактично необхідно було контролювати і опрацювати значну кількість матеріалу, адже дане видання стало друкувати звіти з діяльності Товариства. Не менш важливим за значенням ніж видання енциклопедії було видання франкомовної «Антології української літератури XI – XX ст.». Аркадій Іларіонович є одним із редакторів даного видання і укладачів біобібліографічних і критичних довідок, укладених для кожного письменника. Загалом можна ствердити, що робота над усіма вказаними видавничими проектами НТШ в Європі, до редколегії яких належав Аркадій Жуковський, була пов'язана з їх популяризацією в Україні та за кордоном, а також з вирішенням ряду проблем, пов'язаних з їх виданням, в тому числі і фінансових. Та головне те, що ці видання спрямовані на поширення знань про Україну в світі, популяризацію її історії, на творення її позитивного іміджу, а це було одним з основних прагнень Аркадія Іларіоновича протягом його багатолітньої праці.

Література

1. *Винар Л., Атаманенко А.* Академік Аркадій Жуковський: історик і енциклопедист / Л. Винар, А. Атаманенко // Український історик. – 2003. – № 1–5 (156–160). – С. 397–408.
2. *Добрянський М.* Візитна картка нації / М. Добрянський // Вісті із Сарселю. – 1975. – Ч. 17. – С. 1–3.
3. *Драган А.* Англійська Енциклопедія українознавства, її підготовка й публікація / А. Драган // Вісті із Сарселю. – 1985. – Ч. 27. – С. 3–5; 10, 12.
4. *Жуковський А.* Діяльність В. Кубійовича на відтинку Енциклопедії українознавства / А. Жуковський // Український історик. – 1986. – № 3–4. – С. 15–22.
5. *Жуковський А.* Карта України / А. Жуковський // Вісті із Сарселю. – 1979. – Ч. 21. – С. 8–11.
6. *Жуковський А.* Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі / А. Жуковський. – К., 2000.
7. *Корнійчук Л.* Праця Аркадія Жуковського над «Енциклопедією українознавства» / Л. Корнійчук // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип. 8. – С. 128–139.
8. *Маслов М.* Поява першого тому АЕУ-2 / М. Маслов // Вісті із Сарселю. – 1985. – Ч. 27. – С. 52–60.
9. *Фіголь А.* Завершено передостанній етап праці видання ЕУ-2 / А. Фіголь // Вісті із Сарселю. – 1979. – Ч. 21. – С. 1–2.
10. *Хроніка важніших подій НТШ в Європі між XVI і XVII Загальними Зборами (9 вересня 2000 – 27 січня 2005) // Вісті Наукового товариства імені Шевченка в Європі. – 2005. – Ч. 28. – С. 5–10.*

11. Шаблій О. Володимир Кубійович: Енциклопедія життя і творення / О. Шаблій. – Париж; Львів, 1996.
12. Antologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle / Comite de Redaction M. Cadot, A. Joukovsky, V. Koptilov, É. Kruba, I. Popowycz. – К., 2004.
13. Zhukovsky A. Poiava anhlomovnoi entshyklopedii Ukrainy. Tomy III; IV; V / A. Zhukovsky // Visnyk NTSN. – 1994. – № 8–9. – С. 7, 15.

© Корнійчук Л.

Архівні джерела з історії виїзного туризму в СРСР (на прикладі Криму)

Попов Олексій

Попов Олексій. Архівні джерела з історії виїзного туризму в СРСР (на прикладі Криму). Охарактеризовано походження, типологію та зміст документів місцевих архівів, зокрема Державного архіву в Автономній Республіці Крим, пов'язаних з подорожами радянських туристів за кордон у 1950–1980-ті рр. Визначено джерелознавче значення цих документів для вивчення історії радянського виїзного (зарубіжного) туризму на регіональному рівні. **Ключові слова:** архів, виїзний туризм, туристська подорож, Крим.

Popov Oleksiy. The sources of archives relating to history of departure tourism in the USSR (on the example of the Crimea). The origin, typology and contents of the documents of the local archives, in the first instance the documents of the State Archives in the Autonomous Republic of Crimea, related to the traveling of soviet tourists abroad in 1950–1980, is described. The value of these documents as sources on history of soviet departure tourism at the regional level is determined. **Keywords:** archive, departure tourism, tourist, traveling, the Crimea.

Питання організації туристських подорожей радянських громадян за кордон практично не знайшли свого відображення в історичній літературі. У монографії Г. П. Долженка «История туризма в дореволюционной России и СССР» обсяг параграфа «Советские

туристы за рубежом» становить менше двох сторінок тексту [3, с. 154–155]. Ще менше уваги цьому питанню приділяється у праці вітчизняних авторів «Історія туризму в Україні» [6, с. 88–89]. Останнім часом було опубліковано декілька робіт українських [2] і російських [1; 7] істориків, що характеризують подорожі за кордон мешканців окремих областей Радянського Союзу. Проте в них також відсутня змістовна характеристика використаної джерельної бази. Низка публікацій з історії зарубіжного (виїзного) туризму в СРСР належить авторові даної статті [4; 5], проте і в них також відсутній системний аналіз комплексу архівних джерел, які можуть бути використані для подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження – охарактеризувати походження, типологію і зміст архівних документів з історії виїзного туризму 1950–1980-х рр., виявлених автором у Державному архіві в Автономній Республіці Крим та Об'єднаному відомчому архіві Федерації незалежних професійних спілок Криму. В першу чергу, це документи фондів П-1 (Кримський обласний комітет КПУ) і Р-3776 (Кримоблпрофрада). При цьому в радянський період більшість документів, що характеризуються нижче, мала гриф «Таємно» [21, арк. 41–45], який згодом було скасовано.

Основними групами архівних джерел, що відображають розвиток радянського виїзного туризму на обласному рівні, є:

1. Розпорядчі документи з організації виїзного туризму.
2. Програми туристських подорожей радянських громадян за кордон.
3. Документи відділів іноземного туризму (згодом – відділів радянського туризму за кордон) при обласних рада профспілок щодо виїзду туристських груп.
4. Документи Комісії з питань виїзду при обласних комітетах КПУ.
5. Звіти керівників туристських груп.
6. Річні звіти, довідки, інформаційні повідомлення з організації туристських подорожей за кордон.

Робота з організації виїзного туризму в Криму проводилася Кримоблпрофрадою, при якій діяв Відділ іноземного туризму (згодом він був перейменований на Відділ радянського туризму за кордон). Тому, розпорядчі документи (постанови, інструкції) з питань організації виїзного туризму надходили від Президії або Секретаріату ВЦРПС, ЦРТЕ, Укрпрофради. Постановами Президії Укрпрофради затверджувалися, зокрема, плани виїзду за кордон радянських туристів з Української РСР (з розподілом по областях) [16, арк. 7]. Сама Кримоблпрофрада у межах своєї компетенції також приймала розпорядження з питань виїзного туризму. Наприклад, 31 серпня 1960 р. її Президією було прийнято постанову «Про недоліки в роботі профспілкових організацій області щодо комплектування туристських груп, які виїжджають у зарубіжні країни». У цій постанові було вказано на необхідність підвищити відповідальність профспілкових комітетів за об'єктивність характеристик-рекомендацій на осіб, що виїжджали у закордонні подорожі. Окрім того, у цьому документі було рекомендовано профспілковим організаціям і керівникам